

องค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เรื่องการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไถ่

ประวัติความเป็นมาและรายละเอียดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

"โสน" ชื่อนี้พบในเอกสารทางประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนานครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๑๘๙๓ โดยทรงเลือกในการสร้างเมืองใหม่ขึ้นบริเวณ "หนองโสน" จากชื่อที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้ภายหลังจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงเลือก "ดอกไม้โสน" มาเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

"โสน" เป็นต้นไม้ในตระกูล Leguminosae จัดอยู่ในตระกูลพืชล้มลุก (Shrub) ทรงพุ่มขนาดกลาง ลำต้นสูง อวบ เปราะบาง ไม่มีแก่น สูงประมาณ ๒ - ๓ เมตร มีกิ่งก้านต่างๆ ใบเล็กฝอยคล้ายกับใบมะขามหรือใบกระถิน มีดอกสีเหลืองลักษณะดอกคล้ายดอกแค แต่ดอกเล็กกว่าต้นโสนสามารถปลูกและขึ้นเองได้โดยทั่วไป ตามแม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง โสนในเมืองไทยมีหลายพันธุ์ ได้แก่ โสนหิน โสนคางคก โสนทางไถ่ สำหรับดอกไม้ที่ใช้รับประทานเป็นอาหารคือ โสนหิน ส่วนโสนคางคกและโสนทางไถ่ มีดอกเล็กมากไม่นิยมรับประทาน และมักขึ้นในแปลงนาเปรียบเสมือนวัชพืชในนาข้าว แต่ด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้าน จึงมีการคิดค้นกรรมวิธีจัดการกับต้นโสนที่เป็นวัชพืชในแปลงนา มาประดิษฐ์เป็นดอกไม้ที่ใช้ประดับตกแต่งสถานที่หรือใช้ในงานพิธีต่างๆ ต้นโสนที่นิยมนำมาประดิษฐ์ดอกไม้ นิยมใช้ต้นโสนทางไถ่มากกว่าโสนชนิดอื่นเนื่องจากมีลำต้นอวบและไม่มีขน สากมือเหมือนต้นโสนคางคก

การนำโสนทางไถ่ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีคุณค่าแต่มีอยู่มากในท้องถิ่น มาประดิษฐ์เป็นดอกไม้สำหรับใช้ประดับตกแต่งสถานที่หรือใช้ในงานพิธีต่างๆ แทนการใช้ดอกไม้สดที่เหี่ยวเฉาง่าย ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาทางฝีมือช่างที่มีความคิดสร้างสรรค์และสามารถสร้างชิ้นงานออกมาได้อย่างประณีตบรรจง

โดยในอดีตการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำดอกไม้จากโสนทางไถ่จะทำการถ่ายทอดให้กับคนในครอบครัว และคนชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการประดิษฐ์ เพื่อนำชิ้นงานที่ได้ไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และงานพิธีต่างๆ ที่ทำร่วมกันภายในชุมชน และมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่นจนภายหลังเมื่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน มีเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนแนวความคิดเดิมที่ทำดอกไม้จากต้นโสนทางไถ่ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมและความเชื่อภายในชุมชน มาเป็นการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อผลิตเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายให้กับกลุ่มคน ร้านค้าและบริษัทที่สนใจสั่งซื้อ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างงาน จนกลายเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำให้ต้นโสนซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในการประดิษฐ์ดอกไม้มีจำนวนลดน้อยลง จึงจำเป็นต้องสั่งซื้อจากจังหวัดนครนายกและปราจีนบุรี ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ส่งผลให้จำนวนผู้ผลิตมีจำนวนลดน้อยลง จากปัญหาดังกล่าวสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงเข้ามาให้การสนับสนุนเงินทุนให้กับกลุ่มผู้ผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไถ่ และริเริ่มให้มีการฝึกอบรมในการพัฒนารูปแบบและบรรจุภัณฑ์ เพื่อให้เป็นที่ต้องการของตลาด ซึ่งภายหลังได้มีหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและสถาบันการศึกษาเข้ามาสนับสนุนเพิ่มขึ้น ปัจจุบันมีผู้ผลิตดอกไม้จากโสนทางไถ่ มีทั้งแบบบุคคลและการรวมกลุ่ม สำหรับรูปแบบดอกไม้จากต้นโสนทางไถ่ที่นิยม ได้แก่ ดอกเยอบีรา ดอกกุหลาบ ดอกมะลิ และดอกไม้ชนิดอื่นๆ โดยผลิตจำหน่ายทั้งในรูปแบบเฉพาะดอกเดี่ยวพร้อมก้านและแบบเข้าช่อ โดยจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ประวัติความเป็นมาของการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไถ่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ในอดีตชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ การทำนาแต่ละแปลงมักจะมีวัชพืชที่มาแย่งอาหารจากต้นข้าว โดยหนึ่งในนั้นคือ "ต้นโสนทางไถ่" ซึ่งโสนชนิดนี้มีช่อและดอกที่มีขนาดเล็ก จึงไม่นิยมนำดอกไม้มาบริโภค โดยทั่วไปชาวนาจะถอนหรือตัดทิ้งไว้ตามคันนา ปล่อยให้แดดเผาจนแห้ง

แต่ด้วยภูมิปัญญาของนักประดิษฐ์ จึงมีแนวคิดที่จะนำเอาวัสดุที่ไร้ประโยชน์นำมาประดิษฐ์ของใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเริ่มจากการนำต้นโสนหางไก่ไปใช้สำหรับปักติดก้นตะกั่วในงานเทศกาลเทศน์มหาชาติ การประดิษฐ์ดอกไม้ จากต้นโสนหางไก่ในอดีตนั้นประดิษฐ์ขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและใช้ในการประดับตกแต่ง หรือใช้เป็นอุบะ เครื่องแขวนในงานที่สำคัญต่างๆ แทนการใช้ดอกไม้สดที่ไม่คงทนถาวร

ดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไก่ เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการประดิษฐ์ขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด แต่คงมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ภายในชุมชน เนื่องจากคนภายในชุมชนมีความผูกพันกันในระบบเครือญาติ รวมทั้งต้นโสนหางไ้ก็ยังเป็น ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นอยู่ทั่วไปในแปลงนา ทำให้ผู้คนในอดีตมีกระบวนการเรียนรู้และมีความคุ้นชินกับงานฝีมือ ประเภทนี้ จนทำให้นางชิ้น วงศ์สุกรรมหรือยายชิ้น ชาวบ้านตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกิดแนวความคิดที่จะนำต้นโสนหางไ้มาประดิษฐ์เป็นดอกไม้สำหรับใช้ในงานศพ ของชาวบ้านในตำบล ซึ่งต่อมาก็ได้พัฒนารูปแบบผลิตเป็นดอกไม้ เพื่อใช้ในพิธีทางศาสนาและงานประเพณีต่างๆ ให้กับชาวบ้านในตำบลคลองสวนพลู (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว)

การถ่ายทอดการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไ้ ไม่ได้ถ่ายทอดให้เฉพาะในคนตำบลคลองสวนพลู แต่มีการกระจายองค์ความรู้ออกไปในตำบลเกาะเรียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตำบลบ้านกรดและตำบลขนอนหลวง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียง เนื่องจากในอดีต คนในพื้นที่บริเวณนี้มีการเดินทางสัญจรไปมาหาสู่กันตลอด โดยเฉพาะในช่วงมีงานบุญทางศาสนา หรืองานพิธีต่างๆ ส่งผลให้ผู้ที่มาร่วมงานได้เรียนรู้ขั้นตอนกระบวนการทำดอกไม้จากต้นโสนหางไ้ นำไปใช้ในชุมชน

เมื่อวิถีทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยใช้ดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไ้ประดับเฉพาะในงานสำคัญ ทางศาสนา เนื่องด้วยดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไ้มีความคงทนถาวรมากกว่าดอกไม้สด จึงทำให้ความนิยมในการนำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไ้ไปใช้ประโยชน์อย่างหลากหลาย การผลิตดอกไม้ ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไ้ เพื่อจำหน่ายในช่วงแรก มีการสั่งซื้อดอกผีเสื้อและดอกเยอบีร่าย้อมสี เพื่อไปประดับ ตามศาลเจ้าแทนดอกไม้สด รวมถึงการนำดอกเยอบีร่าไปปักบนยอดกิ่งต้นกวนอิม นำออกจำหน่ายในรูปแบบ ความเชื่อให้กับผู้ที่ต้องการเสริมสิริมงคลให้กับชีวิต แต่ด้วยปัจจัยทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้วัตถุดิบคือ ต้นโสนหางไ้มีจำนวนลดน้อยลง ส่งผลไปถึงผู้ที่ผลิตดอกไม้จากต้นโสนหางไ้ก็ลดลงตามไปด้วย แต่ปรากฏการณ์นี้กลับสวนทางกับความนิยมในตลาด และความต้องการสั่งซื้อที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ

นางสมหมาย มีศรีเรือง ซึ่งเป็นทายาทผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไ้ จากยายชิ้น ได้ทำการพัฒนารูปแบบดอกไม้ให้สวยงาม และมีความหลากหลายมากขึ้น เพื่อส่งจำหน่ายตามงานวัด ในย่านปากคลองตลาด กรุงเทพมหานคร จนเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย แต่ก็ยังคงไม่สามารถผลิตออกมาได้ ในจำนวนที่มากเพียงพอกับความต้องการของตลาดด้วย รวมทั้งปัญหาสำคัญด้านวัตถุดิบที่ยังคงมีอยู่ คือ ต้นโสนหางไ้ที่เคยมีจำนวนมากในพื้นที่เกษตรกรรมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีจำนวนลดลง ทำให้ต้องมีการสั่งซื้อและนำเข้าวัตถุดิบมาจากแหล่งอื่นได้แก่ จังหวัดนครนายกและจังหวัดปราจีนบุรีในราคาที่ค่อนข้างสูง คือเฉลี่ยราคา ๑,๘๐๐ - ๒,๐๐๐ บาทต่อ ๑ กิโลกรัม ซึ่งกระทบต่อต้นทุนการผลิตดอกไม้ ทำให้ราคาดอกไม้ เพิ่มสูงขึ้นกว่าในอดีตหลายเท่าตัว ส่งผลให้ชาวบ้านที่เคยผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไ้มีน้อยลง เพราะขาดทุนทรัพย์ในการซื้อวัตถุดิบ จนในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๕ กรมการพัฒนาชุมชนเข้ามาสนับสนุน งบประมาณเป็นเงิน ๕๕,๐๐๐ บาท เพื่อดำเนินโครงการส่งเสริมหัตถกรรมและช่างทั่วไป และโครงการส่งเสริม การดำเนินงานธุรกิจขนาดเล็ก นางสมหมาย จึงได้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มอาชีพประดิษฐ์ดอกไม้จากต้นโสนหางไ้ขึ้นมา โดยในระยะแรกนั้นมีผู้ผลิตเข้าร่วมกลุ่มประมาณ ๒๐ คน

ด้วยการสนับสนุนงบประมาณดังกล่าวจากภาครัฐ สมาชิกในกลุ่มจึงมีเงินลงทุนในการสั่งซื้อต้นโสนหางไก่และสามารถผลิตสินค้าได้เพียงพอกับความต้องการของตลาด นางสมหมายได้รับเชิญในฐานะวิทยากรในการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไก่ รวมทั้งเข้าฝึกอบรมในด้านการต่อยอดผลิตภัณฑ์ การตลาดและการทำบรรจุภัณฑ์ที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดฯ หน่วยงานภาคเอกชนและสถานศึกษาอีกหลายแห่ง ทำให้องค์ความรู้การทำดอกไม้จากต้นโสนหางไก่มิมีการต่อยอดไปยังชุมชนอื่นที่สนใจและประกอบเป็นอาชีพหลัก ปัจจุบันมีผู้ผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไก่ทั้งแบบบุคคลและการรวมกลุ่ม ได้แก่ พื้นที่หมู่ ๓ ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หมู่ ๕-๖ ตำบลบ้านกรด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาละหมู่ ๑ ตำบลขนอนหลวง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งในแต่ละกลุ่มพัฒนารูปแบบจนผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไก่นี้มีความหลากหลายมากขึ้นและกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนหางไก่

- **ต้นโสนหางไก่**

เป็นวัสดุหลักที่นำมาใช้ทำดอกไม้ประดิษฐ์ ในอดีตมีอยู่มากในแปลงนาและริมคลองหนอง บึง แต่ปัจจุบันการเพิ่มขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม แหล่งชุมชนใหม่ และหมู่บ้านจัดสรรทำให้พื้นที่การเกษตรและแหล่งน้ำขังของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาลดน้อยลง ส่งผลให้ต้นโสนหางไก่ที่เคยมีอยู่เป็นจำนวนมากลดจำนวนลง ที่เหลืออยู่ก็มีลำต้นที่ไม่สมบูรณ์และมีปริมาณที่ไม่เพียงพอต่อการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์

ผู้ผลิตจึงจำเป็นต้องสั่งซื้อต้นโสนหางไ้มาจากจังหวัดนครนายกและจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งเป็นแหล่งปลูกต้นโสนหางไก่ที่มีคุณภาพ มีลำต้นอวบโตสมบูรณ์ ซึ่งมีฤดูกาลจำหน่ายปีละครั้งในช่วงระหว่างเดือนสิงหาคมของทุกปี

เมื่อได้ต้นโสนหางไ้มาแล้วต้องนำมาล้างให้สะอาด โดยใช้กาบมะพร้าวเอาดินออกจากลำต้นจนหมดแล้วนำมาตากแดดให้แห้ง จากนั้นนำมาเก็บเข้ายุ้งหรือโรงเก็บที่มีอากาศถ่ายเท ห้ามถูกฝนหรือความชื้น โสนที่แห้งแล้วจะมีสีน้ำตาลน้ำหนักเบา สามารถเก็บได้นาน ๒-๓ ปี

- **มีดสแตนเลสขนาดยาวพร้อมหินลับมีด**

มีดสแตนเลส และหินลับมีด ถือว่าเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการผ่านต้นโสนและตัดผ่านกลีบดอกไม้ แม้ว่าจะเป็นอุปกรณ์ที่มีใช้ทั่วไปในครัวเรือน แต่สำหรับมีดที่จะนำมาผ่านต้นโสนหางไ้จะต้องมีความคมอย่างมาก ผู้ผลิตจึงจำเป็นต้องลับมีดตลอดเวลา เพราะความคมของมีดมีส่วนทำให้การผ่านต้นโสนมีคุณภาพ การที่จะผ่านต้นโสนให้เป็นแผ่นที่บางเสมอกันต้องใช้ผู้ที่ทักษะและมีความชำนาญ ไม่เช่นนั้นจะทำให้แผ่นโสนที่ผ่านออกมาเป็นแผ่นที่ไม่สม่ำเสมอและอาจจะขาดออกจากกันได้ การใช้สมาธิในการผ่านต้นโสนก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะหากไม่ระมัดระวังความคมของมีดก็อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุแก่ผู้ใช้งานได้เช่นกัน

- **เครื่องผ่านต้นโสน**

จากการสำรวจข้อมูลพบว่า ขั้นตอนการผ่านต้นโสนในปัจจุบัน หากมีการใช้มีดเพียงอย่างเดียวจะทำให้เกิดความล่าช้า ไม่เพียงพอทันต่อการผลิตเพื่อส่งออกจำหน่ายได้ตรงตามความต้องการของลูกค้า รวมทั้งแผ่นโสนที่มีความหนา-บางไม่สม่ำเสมอ จากการใช้มีดผ่านเพียงอย่างเดียว ก็อาจส่งผลต่อคุณภาพต่อความสวยงามในการทำดอกไม้ประดิษฐ์ ดังนั้นเครื่องผ่านต้นโสน จึงเป็นเครื่องมือที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน และมีการพัฒนาขึ้นให้มีประสิทธิภาพในการผลิต โดยเครื่องผ่านต้นโสนสามารถกำหนดขนาดความหนา - บางของแผ่นโสนได้อย่างแม่นยำ มีความเรียบเสมอกันและสามารถผ่านด้วยความยาวยาวจนสุดแกน ที่สำคัญคือสามารถช่วยลดระยะเวลาการผลิตให้สั้นลง ทำให้ปริมาณการผลิตแผ่นโสนสำหรับทำดอกไม้มีจำนวนมากตามที่ต้องการ และเพียงพอต่อการใช้งาน

- **สี่สำหรับย้อม**

ส่วนใหญ่ใช้สี่ย้อมผ้าเนื่องจากติดทน สีนี้นิยมใช้ได้แก่ สีบานเย็น สีเหลืองสด สีเขียวหรือเป็นสีที่นำมาผสมกันให้ได้สีที่หลากหลายอ่อนแก่ตามความต้องการของตลาด สำหรับขั้นตอนการย้อม จะใช้วิธีจุ่มย้อมสี โดยคลี่แผ่นโสนออกจุ่มย้อมสีที่ละแผ่น สามารถทำการย้อมสีได้ ๓ วิธีคือ ย้อมหลังจากตัดกลีบดอกแล้ว ย้อมทั้งแผ่นก่อนตัดกลีบ หรือย้อมหลังจากที่ขึ้นรูปดอกไม้เสร็จแล้ว เมื่อได้สีตามที่ต้องการแล้วให้นำไปตากในที่ร่มจนแห้งสนิท

- **ด้าย**

เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญ เนื่องจากเป็นตัวยึดกลีบดอกไม้ไม่ให้คลี่หลุดออกจากกัน ด้านที่ใช้ต้องมีความเหนียวไม่ขาดง่าย เพราะการพันเพื่อยึดกลีบดอกไม้ในการขึ้นรูปจำเป็นต้องดึงให้แน่น หากไม่แน่นกลีบดอกไม้จะหลุดออกจากกันหรือถ้าด้ายขาดก็ต้องขึ้นรูปดอกไม้ใหม่อีกครั้ง ทำให้เสียเวลาในการผลิต

- **อุปกรณ์เสริมอื่นๆ ในการตกแต่งชิ้นงาน**

ได้แก่ ฟลอร่าเทป ก้านลวด ไขไม้สำเร็จรูปชนิดต่างๆ ริบบิ้น ฯลฯ ซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้ใช้ดอกไม้ประเภทดอกเดี่ยวเข้าก้านติดใบ แบบเข้าช่อดอกไม้ และแบบจัดเป็นของชำร่วยหรือทำเป็นพวงหรีด

ขั้นตอนพื้นฐานในการผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่

การผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่ เริ่มจากนำต้นโสนทางไก่มาตากแดดให้แห้ง โสนที่แห้งแล้วจะมีสีน้ำตาลน้ำหนักเบา นำต้นโสนที่แห้งที่ได้แล้วมาตัดเป็นท่อนๆ ให้แต่ละท่อนมีความยาวประมาณ ๕ นิ้ว หรือตามแต่ขนาด ที่ต้องการ ใช้มีดที่คมปอกเปลือกต้น จากนั้นผานให้เป็นแผ่นบางๆ และเรียบเสมอกัน ผานติดต่อกันโดยไม่ให้ขาดจนถึงแก่นโสนซึ่งขั้นตอนนี้ผู้ทำต้องมีความชำนาญและมีสมาธิในการทำงานสูง ไมเช่นนั้นแผ่นโสนจะขาดออกจากกันและมีความหนาที่ไม่สม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังมีต้นโสนทางไก่ที่ไม่สมบูรณ์ แก่นด้านในมีสีแดง ในอดีตผู้ผลิตจะทำการคัดทิ้ง แต่ปัจจุบันกลับได้รับความนิยม เพราะเมื่อผานแล้วสีแผ่นโสนที่ได้จะสลับกันระหว่างสีขาวกับสีน้ำตาลอ่อนๆ ทำให้ดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อมีสีสันสวยงามแบบธรรมชาติ

สำหรับขั้นตอนการผานโสน ในปัจจุบันผู้ผลิตส่วนใหญ่จะนิยมใช้เครื่องผานโสนมาช่วยในการผลิตแผ่นโสน เพื่อลดระยะเวลาการผลิต รวมทั้งแผ่นโสนที่ได้ยังเรียบเสมอกัน โดยต้นโสน ๑ ท่อนจะผานได้ความยาวประมาณ ๑ เมตร จากนั้นนำแผ่นโสนที่ผานแล้วมาขึ้นรูปเป็นดอกไม้ชนิดต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น การทำดอกไม้ประดิษฐ์ประเภทดอกไม้กลีบใหญ่ จะนำแผ่นโสนที่ผานแล้วมาเรียงซ้อนกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จากนั้นนำแม่แบบมาวางทาบใช้มีดตัดให้เป็นดอกและใบตามที่ต้องการ นำแผ่นโสนที่ตัดกลีบตามแม่แบบแล้วมาจับขึ้นรูปให้เป็นทรงดอกไม้ที่ต้องการแล้วใช้ด้ายผูก โดยมีลวดเป็นแกนกลาง หากต้องการย้อมสีดอกไม้สามารถย้อมสีได้ตั้งแต่เป็นแผ่นโสน หลังจากที่ได้ผานแล้วหรือย้อมหลังจากตัดกลีบดอกหรือย้อมหลังจากทำดอกไม้เสร็จแล้วก็ได้ขึ้นอยู่กับความถนัดและเทคนิคของผู้ผลิต นำดอกไม้ที่ขึ้นรูปในแบบต่างๆ มาใส่ก้านใส่ใบตามชนิดของดอกไม้

ขั้นตอนที่ ๑ เมื่อได้ต้นโสนทางไก่ซึ่งเป็นวัตถุดิบมาแล้ว จะต้องนำมาตากแดดแรงจัดจนแห้งสนิทซึ่งนิยมตากบนพื้นปูน หากไม่มีฝนตกก็จะใช้เวลาประมาณ ๑-๒ วัน

ขั้นตอนที่ ๒ นำก้านต้นโสนทางไก่ที่แห้งสนิทแล้ว มาตัดเป็นท่อนๆ ตามขนาดที่ ต้องการ ซึ่งความยาวนั้นจะเป็นตัวกำหนดขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของดอกไม้ประดิษฐ์แต่ละประเภท

ขั้นตอนที่ ๓ ปอกเปลือกต้นโสนออก แล้วใช้มีดสแตนเลสผานให้เป็นแผ่นบาง และมีความสม่ำเสมอเป็นแผ่นต่อเนื่อง โดยไม่ให้ขาดจากกันจนถึงแก่นโสน ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ใช้เวลานานผู้ผลิตต้องอาศัยทักษะความชำนาญ และมีสมาธิในการทำงานสูง ปัจจุบันจึงได้มีการพัฒนาเครื่องผานเปลือกโสนมาใช้เป็นอุปกรณ์ในการทุ่นแรงและลดระยะเวลาการทำงาน

ขั้นตอนที่ ๔ แผ่นเปลือกโสนที่ฝานเสร็จแล้ว สามารถนำย้อมสีตามต้องการด้วยสีผสมอาหาร แล้ววางในตะกร้า ผึ่งลมให้แห้ง ไม่นิยมนำไปตากแดดซ้ำ เพราะจะทำให้แผ่นโสนกรอบแตกหักง่าย หรือหากลูกค้าต้องการใช้เป็นสีเนื้อไม้ตามธรรมชาติ ก็ไม่ต้องผ่านกระบวนการย้อมสี

ขั้นตอนที่ ๕ นำแผ่นโสนที่ตัดกลีบตามแม่แบบแล้วมาจับขึ้นรูปให้เป็นทรงดอกไม้ที่ต้องการ โดยใช้ลวดเป็นแกนกลาง จากนั้นใช้ด้ายผูกให้แน่น

ตัวอย่างขั้นตอนการทำดอกมะลิบานจากโสนทางไก่

ดอกมะลิบานเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีการสั่งซื้อมากในลำดับต้นๆ ของสินค้าที่ผลิตอยู่ การทำดอกมะลิบานมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก แต่จะสวยงามแค่ไหนขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ผลิต โดยเริ่มจากการนำแผ่นโสนที่ฝานแล้วมาม้วนให้แน่น เมื่อม้วนจนหมดความยาวของแผ่นโสนแล้ว หากยังไม่ได้ขนาดความหนาเท่ากับเส้นผ่านศูนย์กลางที่ต้องการ ให้นำแผ่นโสนอีกแผ่นม้วนต่อจากแผ่นเดิม จนได้ขนาดของเส้นผ่านศูนย์กลางของดอกมะลิที่ต้องการ เช่น ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๖ นิ้ว จากนั้นตัดหัวตัดท้ายให้เรียบ แล้วใช้มีดคมๆ ผ่าส่วนหัวของโสนที่ม้วนไว้ให้เป็นกลีบ (๑) เมื่อเสร็จแล้วก็ใช้นิ้วมือบิดกลีบของดอกมะลิในลักษณะทวนเข็มนาฬิกา เพื่อให้กลีบดอกมะลิที่ผ่าไว้สลัดกลีบกัน ทำการกดหน้าดอกตรงกลางให้บวมเล็กน้อย (๒) ใช้ด้ายพันโคนด้านล่างของดอกมะลิแล้วดึงให้กลีบขยายออก จากนั้นใช้ด้ายผูกให้แน่น เพื่อป้องกันกลีบหลุดออกจากกัน (๓-๔) เมื่อเสร็จแล้วก็จะได้ออกดอกมะลิบานในส่วนของตัวดอก หากต้องการทำเป็นดอกเดี่ยวหรือหากจัดเป็นช่อก็สามารถนำดอกมะลิที่ได้มาใส่ก้านใส่ใบและเข้าช่อตามที่ต้องการ

คุณค่าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ในปัจจุบัน การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่ แม้ว่าจะมีกรรมวิธีการผลิตที่มีการพัฒนาให้รูปแบบของดอกไม้มีความหลากหลายมากขึ้น มีความทันสมัยและเหมาะกับผู้บริโภคมากเพียงใด แต่รูปแบบและขั้นตอนกระบวนการผลิต รวมทั้งวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการผลิต ก็ยังคงใช้ต้นโสนทางไก่เป็นหลักเหมือนอย่างเช่นเดิมในอดีต รวมทั้งยังคงอนุรักษ์ขั้นตอนการผลิตในลักษณะงานช่างฝีมือแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะขั้นตอนการฝานต้นโสนซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้ความชำนาญและความอดทนสูง แม้ปัจจุบันจะมีเครื่องฝานต้นโสนเป็นเครื่องทุ่นแรงเข้ามาช่วยให้การผลิตสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น แต่กระบวนการผลิตในขั้นตอนนี้ก็ยังมีถ่ายทอดให้ผู้สนใจทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่ได้เรียนรู้ และฝึกทำ เพื่อให้เกิดความชำนาญด้วยวิธีการใช้มีดฝานแบบดั้งเดิม เพราะถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่ ส่วนขั้นตอนทำดอกไม้ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าถนัดในการทำดอกไม้ชนิดใด ซึ่งโดยส่วนใหญ่มักจะทำดอกเยอรา ดอกมะลิตูม ดอกมะลิบาน ดอกกุหลาบ และพัฒนาไปสู่การทำอีกหลายชนิด จึงนับเป็นการสืบสานต่อยอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ความชำนาญในการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่ ทั้งในส่วนของขั้นตอนและกระบวนการผลิต นับเป็นพื้นฐานทางภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่ชาวชุมชนคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นำความรู้แบบช่างฝีมือดั้งเดิมถ่ายทอดการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่ ถ่ายทอดไปยังชุมชนอื่นและผู้ที่เกี่ยวข้องในทางตรงและทางอ้อม ทำให้การผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่ มีแหล่งผลิตเพิ่มและผู้ผลิตสามารถนำความรู้มาพัฒนาต่อยอดรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายเหมาะกับการนำไปใช้ประโยชน์ของผู้คนในยุคปัจจุบันนอกจากการพัฒนาในรูปแบบผลิตภัณฑ์แล้ว ยังมีหน่วยงานราชการและสถานศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ได้ทำการวิจัย คิดค้น และถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชนเกี่ยวกับกรรมวิธีการย้อมแผ่นโสนที่ฝานแล้วให้มีสีสันทึกละลาย ทำให้ดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อมีรูปแบบสีสันใกล้เคียงกับธรรมชาติ และมีความสวยงามจนได้รับความนิยมไปไกลถึงต่างประเทศ เนื่องจากเป็นดอกไม้ที่สามารถเก็บรักษาไว้ได้นานและคงสภาพถาวรมากกว่าดอกไม้สด ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้

การผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อังมีส่วนในการส่งเสริมสนับสนุนสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันหลัก และมีการขยายองค์ความรู้สู่ชุมชน ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวและชุมชน เกิดความรักและห่วงแหนมรดก ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นงานฝีมือภูมิปัญญาดั้งเดิมให้คงอยู่ รวมทั้งยังทำให้คนในครอบครัวและชุมชน มีรายได้ จากการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากโสนทางไก่ออกจำหน่ายจนกลายเป็นอาชีพหลักในปัจจุบัน

บทบาทของชุมชนที่มีต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

เนื่องจากปัจจุบันการผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการกระจายตัวของแหล่งการผลิตอยู่หลายแห่ง แต่ละแห่งมีการสนับสนุนจากชุมชนแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้ กลุ่มผู้ผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อในพื้นที่หมู่ ๓ ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถือเป็นแหล่งผลิตดั้งเดิมซึ่งมีนางสมหมาย มีศรีเรือง เป็นประธานกลุ่มอาชีพประดิษฐ์ดอกไม้จากต้นโสน เพื่อช่วยกันพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สวยงามและเหมาะกับการใช้สอย รวมทั้งแนวทางจำหน่ายการดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อให้เป็นมาตรฐานจนกลายเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ภายหลังจากที่นางสมหมาย เสียชีวิตแล้ว แม้ว่าสมาชิกภายในกลุ่มจะขาดผู้นำแต่ยังคงมีการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อกันอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่แยกตัวออกมาผลิตเองทั้งในรูปแบบคร่ำเรือนและแบบตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ ทำให้การผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อของชาวชุมชนคลองสวนพลูยังคงมีการสืบทอดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่คู่กับชาวชุมชนคลองสวนพลู กลุ่มผู้ผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อในพื้นที่หมู่ ๕ และ หมู่ ๖ ตำบลบ้านกรด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีกลุ่มผู้ผลิตทั้งในแบบคร่ำเรือนและในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ทำให้ผู้ผลิตเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นในปัจจุบัน รวมทั้งผู้ผลิตในพื้นที่ตำบลบ้านกรดยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ หน่วยงานภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ รูปแบบ บรรจุภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ รวมทั้ง นางจินตนา คชชา หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านกรดยังออกแบบต่อยอดดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อให้เป็นผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับประโยชน์และการที่นางจินตนา คชชา มีบทบาทในองค์กรการปกครองท้องถิ่น ทำให้สามารถช่วยเหลือชาวชุมชน โดยสนับสนุนให้สมาชิกในชุมชนมีรายได้จากการผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อ นับเป็นการสานต่อภูมิปัญญาการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากโสนทางไก่อของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มผู้ผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อ ในพื้นที่หมู่ ๑ ตำบลชนอนหลวง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นรูปแบบการผลิตแบบในคร่ำเรือน โดยเรียนรู้กระบวนการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อสืบทอดกันมาภายในครอบครัวและพัฒนาารูปแบบดอกไม้ให้มีความสวยงาม เป็นสากลแบบตะวันตกมากขึ้นเช่น ดอกโบตั๋น ดอกแมกโนเลีย ดอกดาร์เลีย เป็นต้น จำนวนการผลิตดอกไม้จะผลิตตามการสั่งซื้อ โดยมีการจัดจำหน่ายผ่านระบบออนไลน์ แม้ว่าการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อของชาวตำบลชนอนหลวง จะมีผู้ผลิตในรูปแบบคร่ำเรือน แต่ก็ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโพธิ์ในการประชาสัมพันธ์และยกย่องให้เป็นผลิตภัณฑ์ประจำตำบล รวมทั้งยังมีการเชิญผู้ผลิตไปถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อให้กับองค์กรและบุคคลที่สนใจ ทำให้เกิดกระบวนการสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

พื้นที่ปฏิบัติมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

- หมู่ ๓ ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- หมู่ ๕ และ หมู่ ๖ ตำบลบ้านกรด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รายชื่อผู้สืบทอด / ผู้ครอง / ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักในปัจจุบัน

รายชื่อบุคคล/หัวหน้าคณะ/กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน	อายุ/อาชีพ	ที่อยู่ (สถานที่ติดต่อ) / หมายเลขโทรศัพท์
นางสมคิด วรรธา	อายุ ๕๒ ปี ผู้ผลิตและหัวหน้ากลุ่ม	๐๘๖-๑๓๐๖๕๒๓
นางจินตนา คชชา	อายุ ๕๑ ปี ผู้ผลิตและผู้นำวิสาหกิจชุมชนบ้านกรด	๐๘๕-๔๒๐๘๐๔๒
นางรารวรรณ สุขกสิกร	อายุ ๔๗ ปี ผู้ผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อ	๐๘๑-๗๕๙๗๖๕๓
นางสุจินต์ จำแนกทรัพย์	อายุ ๔๗ ปี ผู้ผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อ	๐๘๗-๑๑๖๘๑๗๒

ดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อ รูปแบบดอกมะลิตุ้ม

รูปแบบอันหลากหลายของดอกไม้ประดิษฐ์จากต้นโสนทางไก่อ

มีดสแตนเลสสำหรับใช้ฝานต้นโสนทางไก่อ

เครื่องฝานต้นโสนเป็นแนวคิดในการพัฒนาต่อยอดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตดอกไม้จากต้นโสนทางไก่อ

ด้ายที่ใช้สำหรับพันและเข้าดอกไม้เพื่อไม่ให้กลีบดอกหลุดออกจากกัน

ลักษณะต้นและใบโสนทางไก่อ

